

Kees Combat

Liedjes uit de tijd van de Compagnie

Vertrek. Heenreis. Verblijf in Oost-Indië. Terugreis. Terug in Nederland. Ook zonder een blik te werpen in het boek dat hierover gaat, zal de neerlandicus of de historicus raden, dat we met deze uitgave terechtkomen bij de pioniers van de Verenigde Oostindische Compagnie, waarover alle oudere Nederlanders al op de lagere school leerden hoe verschrikkelijk nodig die was voor onze staathuishoudkunde. Het werd je gebracht met de vanzelfsprekendheid van de grootgrondbezitter. En dat was een Nederlander in zekere zin ook, totdat het in de Oost begon te spoken. Maar zonder die VOC was het nooit zo ver gekomen.

Heden ten dage veronderstellen wij omtrent onze vertegenwoordigers in Szebrenica dat zij zich mogelijk hebben misdragen door kindertjes uit het 'voormalige Joegoslavië' aanmaakblokjes met jam in de maag te splitsen en zich her en der als oververhitte rambo's met de vrouwelijke bevolking te hebben onderhouden. Of het waar is wordt, waarschijnlijk tegen beter weten in, ontkend, maar het zou bij deze 'jongens' en 'manschappen' in elk geval niet gaan om een doorsnee van de bevolking maar eerder om het volksdeel dat er graag flink tegenaan gaat. In is voor een potje rammen, sorry, peace-keeping. Huursoldaten eigenlijk. Kijkend naar *Willem van Oranje*, herhaling van de reeks uit 1983 - ik schrok me lam: wat gáát de tijd! -, is het tafereel van een de borst gevende Linda van Dijk heel wat geruststellender voor de vrede dan de erop los zuipende huursoldaten die Willem bedreigen omdat hij geen soldij kan betalen.

Zo ongeveer moeten de verhoudingen ook hebben gelegen in de zeventiende eeuw toen de VOC driemaal per jaar uitvoer naar de Oost en professionele ronselaars de wal op gingen om onder het schuim der natie de bemanning en manschappen te werven voor de vloot. Gelukkig bleken wij niet genoeg schuim te hebben, toen, want naast de zeelieden uit de kustprovincies en de soldaten uit de landprovincies traden evenzovele buitenlandse werknemers aan: uit Scandinavië, de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk, Italië en de Duitse landen. Ik weet dat niet van mezelf, maar van Bert Paasman, de samensteller van de bloemlezing *'Wie wil d'r mee naar Oost-Indië varen?'*. Hij heeft al veel geschreven, onder andere in Indische Letteren, over deze materie, en hij legt uit dat het geen 'onverschrokken avonturiers' waren die 'peace-keepend' in de Oost de boel gingen stelen, maar 'kalissen', dat zijn: 'Mannen die vanwege armoede en werkloosheid, vanwege speel-, drank-, en andere schulden, vaak dus uit louter wanhoop de vloot kwamen "versterken".'

Dat heeft meneer Gilissen in de zesde klas mij nooit gezegd. Wel natuurlijk hoe zwaar het leven aan boord van de schepen was, met scheurbuik en andere vreselijke ziektes, stormen, zeeroverij, en in Indië de malariamug. Maar van Paasman moet ik leren dat er onderweg of in Indië zoveel mannen omkwamen - verdroogd, verscheurbuikt of doodgespiest - en er bovendien nogal wat aan een Javaanse of Sumatraanse bleven hangen, dat het aantal in Amsterdam terugkerenden soms onder de veertig procent uitkwam.

Het paste voor de p.r. van de VOC natuurlijk goed, dat veel van die ellende werd overspoeld door de sterke verhalen waarmee sommige repatrianten zich na de eindeloze en zware reis lieten gelden. Dat gebeurde als die gasten zes weken lang uit hun bol gingen in de thuishavens van de VOC - Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam, Delft en Middelburg -, en opschepten over de oosterse schatten: goud, zijde, specerijen, de flora en fauna ter plaatse en niet in de laatste plaats de vrouwtjes die de heren zeiden versierd te hebben. Dat gebeurde, tikje serieuzer in de journalen en reisbeschrijvingen. Maar het waren vooral de liedjes die bijzonder populair werden bij alle lagen van de bevolking. Ze werden op bekende melodieën gezet, op rijm, en lagen dus goed in het gehoor. De inhoud was aantrekkelijk. Zo hoorde je nog eens wat over de reisroute, het leven aan boord, de handelsnederzettingen en wat er verhandeld werd. Je leerde ervan dat je als Indiëganger behalve op gage ook kon rekenen op inkomen in 'natura': privégoederen én een heerlijk samenzijn met donkere meisjes die eerder jou betaalden dan dat jij de beurs moest trekken, terwijl thuis je blanke geliefde, na een zo lange abstinentie, bij terugkeer niet meer te houden zou zijn. Een verstandige liedjeszanger laat ook de keerzijde zien. Dus had hij ook liedjes in petto waarin nu juist de ook zo spannende gevaren van dat leven breed werden uitgemeten.

Er waren goedkope boekjes waarin zulke liedjes werden opgenomen en je kon ze vaak ook los krijgen. Er zijn samenstellers van zulke verzamelingen bekend en eenzelfde liedje krijgt een reeks varianten. Een zo'n uitgave heet: *De Oostindische Thee-boom, Getrokken op veelerhande Gezangen / zijnde voorzien met de Nieuwste Lieder en Melodijen die hedendaags Gezongen worden / dienende op Bruyloften en Gezelschappen / Etc. Alle op de Nieuwste en aangenaamste Voyzen, en met Verscheyde Lieder en vermeerderd*. Kreeg vele herdrukken in de tweede helft van de achttiende en ook nog in het begin van de negentiende eeuw, terwijl toch de VOC in 1800 werd opgeheven. Alles staat ongeordend bij elkaar, van pikant erotisch tot stichtelijk moraliserend.

Paasman heeft in zijn verzameling orde aangebracht. Zoals de eerste regel van dit stukje laat zien is dat de orde van de zeevaart Nederland-Indië vice versa. Het afscheid viel vooral de achterblijvende vrouwen zwaar, en in het liedje dat de titel aan deze bloemlezing heeft gegeven nodigt de zanger de meisjes dan ook uit om zich als man te vermommen en mee te varen. In het echt gebeurde dat ook wel eens, maar bij ontdekking waren de dames de klos: linea recta terug. Met de lichter mee, een klein schip dat de verbinding vormde met het grote schip dat soms weken lag op de rede - van de thuishaven - lag te wachten op een gunstige wind. Dus verveelde men zich een hoedje en zocht vermaak. Liedjes zullen ook dan uitkomst hebben gebracht. Eenmaal onderweg begonnen de echte ontberingen. Voorbij de Engelse zuidoostkust hielden zich al Noordafrikaanse zeerovers op: die aasden niet alleen op de lading, maar ook op de bemanning: potentiële slaven waarvoor een soort losgeld betaald moest worden. Mouterijen waren natuurlijk een ramp voor een schip maar kwamen niet elke keer voor. Wel moest gerekend worden op de overgang van vers voedsel naar scheepsbesluit, grutten en gezouten voedsel en drinkwater was mondjesmaat. Men moest doorgaans vanaf de

Kaapverdische eilanden een eind in de richting van Brazilië om de goede wind te hebben en zo werd de reis naar de verversingspost op Kaap de Goede Hoop behoorlijk omslachtig. Via de noordzijde van Zuidland (Australië) kwam men dan tenslotte via de Straat Soenda in Batavia terecht. Vandaar werd dikwijls doorgereisd naar een van de vele handelsposten die de VOC in Azië bezat, van Mocha tot Decima in Japan. De Nederlanden, dat word je uit Paasmans kundige en boeiende beschrijving van deze reizen nog eens duidelijk, vormden in de zeventiende en achttiende eeuw werkelijk een wereldmacht.

In het volgende nummer van dit tijdschrift zal ik zeker terugkomen op de erotische hoedanigheden van de liedjes die in deze tijd veel gezongen werden; nu kan gezegd worden dat ze heel veel informatie geven over het bestaan van de kerels die erop uit trokken en heel weinig over het Insulinde dat ze aantroffen. Paasman wijst erop hoe oppervlakkig deze Oostindische liedjes zijn als het gaat om aandacht voor Oost-Indië. Niet voor de cultuur noch voor de natuur van het land - alleen maar wat je er van mee kunt nemen. Paasman: "Het beeld van Oost-Indië dat door deze liedjes opgeroepen wordt, is wel heel erg ongenueanceerd en vooroordelen bevestigend, kennelijk bedoeld voor een publiek met uitsluitend materiële belangstelling. Het Apenland c.q. Luilekkerland is goed voor een tijdelijk verblijf waarin veel geld valt te verdienen en vele kortstondige seksuele avontuurtjes te genieten zijn." Niet ten onrechte spreekt hij het vermoeden uit dat dergelijke liedjes vooral als functie hadden om mannen aan te sporen om dienst te nemen bij de Compagnie. 'Wie wil d'r mee naar Oost-Indië varen / Als een held der helden al door de baren, / Het schip leit aan de ree, / Mooi meisje, wilt gij mee, / Daar kunt gij veel geld en goed vergaren'. Als man en meisje in Indië zijn aangekomen wordt zij min of meer vergeten: de laatste twee strofen van het titelliedje getuigen van uitbundig plezier en een welgemoed aanvaarden van de terugreis. Zo goed kun je het hebben in dat beloofde land. "Tsa, matroosjes al lustig als heren, / Lekkere spijs en drank zal niet mankeren, / Speel en zing overluid, / Op bas, hobo en fluit, / Zo komt men in 't vaderland laveren." De werkelijkheid was een tikje anders deze zeventiende-eeuwse soap.

De bundel verscheen, al in 1991, in de Griffioenreeks van Querido.

In *Indische Letteren* vindt men meer resultaten van het onderzoek dat Paasman al geruime tijd verricht naar de periode van de V.O.C., bijvoorbeeld een toelichting op de liedjesbundel *Lof van Oost-Indiën* (*Indische Letteren*, jrg. 6), analyse van een reisverslag door een V.O.C.-soldaat (*Indische Letteren*, jrg. 8) en een principieel stuk over de taken en problemen die zich voordoen bij geschiedschrijving van de Indisch-Nederlandse literatuur in de Compagniestijd (*Indische Letteren*, jrg. 7).

Paasman is natuurlijk niet de enige die met regelmaat in *Indische Letteren* de vruchten van zijn studie laat zien. Graag noem ik naast de elders in deze Tsjip genoemde Joop van den Berg en Gerard Termorshuizen nog Peter van Zonneveld (met vooral aandacht voor de modernere tijd, 19e en 20e eeuw), Marijke Barend-van Haaften (over een reisverslag uit 1676) en een excursie van Hella Haasse omtrent beelden van Indonesië in het literaire werk van niet-Nederlandse auteurs (*Indische Letteren*, jrg. 8/1, 1993).